

ПЕТРЕНКО А. А.,доктор філософії у галузі міжнародного права,
докторант відділу теорії держави і права*(Інститут держави і права**імені В.М. Корецького**Національної академії наук України)*

Стаття поширюється на умовах

ліцензії CC BY 4.0

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.4>

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: АСПЕКТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ

З урахуванням євроінтеграційних процесів питання гармонізації національного законодавства з правовою системою Європейського Союзу є особливо актуальним. Для України яка прагне повноправного членства в ЄС, надзвичайно важливо забезпечити узгодженість між власною правовою системою та нормами права ЄС. Це сприятиме ефективному функціонуванню правових інститутів, забезпеченню принципу верховенства права, дотримання прав людини та зміцненню демократичних засад.

Акцентується, що питання гармонізації є ключовими у забезпеченні ефективного функціонування внутрішнього ринку, дотримання принципу правової визначеності, а також у формуванні єдиних стандартів захисту прав людини, охорони навколишнього середовища, безпеки, тощо. Разом з тим гармонізація законодавства не означає уніфікації: вона передбачає складну систему узгодження норм при збереженні правової ідентичності кожної держави. Аналізуються способи впливу європейських норм на національне законодавство.

Виокремлено такі особливості гармонізації правової системи ЄС і національного права як: 1) наднаціональність права ЄС; 2) принцип субсидіарності; 3) інструменти гармонізації; 4) адаптація національного законодавства; 5) юридичний плюралізм; 6) роль національних судів. Виділяються перспективи подальшої взаємодії між правовою системою ЄС та національною у контексті гармонізації, а саме: 1) посилення інституційної співпраці з ЄС, зокрема розвиток партнерських механізмів, експертної допомоги, технічної підтримки та навчальних програм дає змогу покращити якість гармонізації та наблизити національні системи до стандартів ЄС; 2) реформування національних правових систем у контексті членства; 3) поглиблення діалогу між національними судами та Судом ЄС, зокрема активне використання механізмів попереднього запитання сприяє формуванню єдності правозастосування та забезпечує обмін юридичними позиціями між рівнями тощо.

Ключові слова: *правова система Європейського Союзу, національне право, гармонізація, правова ідентичність, верховенство права.*

Petrenko A. A. The relationship between the legal system of the European Union and national law: aspects of harmonization

In view of the European integration processes, the issue of harmonization of national legislation with the legal system of the European Union is particularly relevant. For Ukraine, which aspires to full membership in the EU, it is extremely

important to ensure consistency between its own legal system and the norms of EU law. This will contribute to the effective functioning of legal institutions, ensuring the principle of the rule of law, respect for human rights and strengthening democratic principles.

It is emphasized that issues of harmonization are key in ensuring the effective functioning of the internal market, compliance with the principle of legal certainty, as well as in the formation of uniform standards for the protection of human rights, environmental protection, safety, etc. At the same time, the harmonization of legislation does not mean unification: it involves a complex system of harmonization of norms while preserving the legal identity of each state. The ways in which European norms influence national legislation are analyzed.

The following features of the harmonization of the EU legal system and national law are highlighted: 1) supranationality of EU law; 2) the principle of subsidiarity; 3) harmonisation instruments; 4) adaptation of national legislation; 5) legal pluralism; 6) the role of national courts. Prospects for further interaction between the EU and national legal systems in the context of harmonisation are highlighted, namely: 1) strengthening institutional cooperation with the EU, in particular the development of partnership mechanisms, expert assistance, technical support and training programmes allows improving the quality of harmonisation and bringing national systems closer to EU standards; 2) reforming national legal systems in the context of membership; 3) deepening the dialogue between national courts and the Court of Justice of the EU, in particular the active use of preliminary question mechanisms contributes to the formation of unity of law enforcement and ensures the exchange of legal positions between levels, etc.

Key words: *legal system of the European Union, national law, harmonisation, legal identity, rule of law.*

Вступ. У сучасних умовах розвитку європейської інтеграції, поглиблення національного співробітництва та зміцнення нормативно-правового впливу Європейського Союзу, особливої уваги набуває дослідження співвідношення між правовою системою ЄС і національною правовою системою, як правовою системою кандидата на вступ до ЄС. Нині правова система Європейського Союзу являє собою унікальний феномен, який поєднує ознаки як міжнародного так і внутрішньодержавного права, що створює нові виклики для теорії та практики правового регулювання.

Дійсно, у рамках Європейського Союзу була створена унікальна система регулювання суспільних відносин, яка суттєво відрізняється від класичних систем національного та міжнародного права. Гетерогенність і багаторівнева структура цього інтеграційного об'єднання обумовили гнучкість і різноманітність способів формування правових норм, а також засобів їх вираження та фіксації, тобто джерел права [1, с. 23].

Правова система Європейського Союзу продовжує розвиватися, як у нормативному, так і в інституційному вимірах, охоплюючи дедалі ширші сфери регулювання. Це обумовлює потребу у постійній адаптації національного законодавства відповідно до вимог права ЄС, що, у свою чергу, ставить перед правовою наукою завдання осмислення механізмів, меж та принципів такої гармонізації. Особливого значення набуває питання забезпечення балансу між імперативами європейського правового простору та збереженням національної правової ідентичності. Водночас реальна практика правозастосування засвідчує наявність потенційних та фактичних колізій між нормами національного права і правом ЄС, що потребує відповідного теоретичного осмислення. Тобто аналіз аспектів гармонізації правової системи Європейського Союзу із національною правовою системою є важливим не лише з точки зору правової теорії, а й як практичне завдання для ефективного функціонування права в умовах інтеграційних процесів.

Безпосередньому дослідженню різних аспектів правової системи Європейського Союзу, а також особливостям гармонізації законодавства присвятили наукові праці О.В. Зайчук, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, Л.А. Луць, В.І. Муравйов, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, С.П. Погребняк, О.В. Стрельцова, О.Д. Тихомиров, Ю.С. Шемшученко та ін. Разом з тим, в умовах євроінтеграції, є важливим різностороннє дослідження в контексті гармонізації національного законодавства, оскільки вони допомагають виявити потенційні правові колізії та оцінити ефективність імплементаційних механізмів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити співвідношення правової системи Європейського Союзу з національною правовою системою, виявити особливості механізмів гармонізації, встановити ключові проблеми та перспективи взаємодії між національним правом у сучасних умовах європейської інтеграції.

Результати дослідження. Складником правової системи Європейського Союзу стали спільні цінності (EU common values), які мають вирішальне значення для забезпечення його функціонування як правової спільноти. Вони не лише загальний орієнтир для діяльності, а й унормовують поведінку ЄС як суб'єкта права. Загалом їх прийнято розділяти на фундаментальні цінності (fundamental values), що унормовують діяльність Союзу як правової спільноти й охоплюють дотримання принципів демократії, верховенства права та поваги до прав людини (ст. 2 та 6 Договору про ЄС), і засадничі (guiding values), які супроводжували ідею європейської інтеграції упродовж усього часу її реалізації – мир, інтеграція, ринкова економіка тощо (ст. 3 Договору про ЄС та положення інших установчих договорів) [2, с. 26–27].

Підкреслимо, що правова система Європейського Союзу зберігає дуалізм, що виходить з факту наявності двох різних груп правових норм: власне права Європейського Союзу та національного законодавства. Сьогодні національна правова система стикається з проблемами адаптації до *acquis communautaire*, що може породжувати колізії між нормами права ЄС і національними конституційними приписами. Особливої уваги потребують питання юридичного пріоритету, імплементації директив, а також гарантування національного суверенітету в умовах інтеграційних процесів.

Будучи унікальною правовою системою право Європейського Союзу діє паралельно із національною, тобто поряд із законодавством держав-членів ЄС. Правова система Євро-союзу – це самостійна автономна регіональна правова система, яка базується на інтеграційному праві, створеному інститутами Союзу, і європейській системі захисту прав людини, яка хоча і діє стосовно більш широкого кола країн – держав-членів Ради Європи, однак після уточнень, внесених Лісабонськими договорами щодо приєднання до європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є частиною правопорядку ЄС [3, с. 230].

Нині право ЄС виступає основним регулятором суспільних відносин між суб'єктами міжнародного права, що існують у Європі, та є однією з найважливіших складових інтеграційних процесів на цьому континенті. Процес інтеграції неможливий без гармонізації права та координації в області правової політики. 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в ЄС і вже 17 червня 2022 року Європейська комісія опублікувала свій схвальний висновок щодо заявки на членство в ЄС. 23 червня 2022 року Європейська рада надала Україні статус кандидата на позачерговому засіданні та визнала значні зусилля, які Україна продемонструвала для досягнення цілей, що лежать в основі її статусу кандидата на членство в ЄС. Отже сьогодні, прагнення до ЄС та виконання взятих на себе зобов'язань є вітальним для України, а тому трансформації, що відбуваються у праві, є природним та безупинним процесом [4, с. 4].

Право ЄС є особливою правовою системою, норми якої регулюють суспільні відносини, що складаються під час інтеграційних процесів у рамках Європейського Союзу. У межах правових систем держав-членів ЄС норми права Європейського Союзу є нормами прямої дії і регулюють чимало питань, які вже врегульовані національним законодавством (що стосується, зокрема, соціальних та економічних питань). Застосування саме права Європейського Союзу сприяє взаємному економічному та соціальному розвитку держав-членів

ЄС. Те, що норми права Європейського Союзу є нормами права прямої дії, означає, що громадянам Європейського Союзу надано право покладатися на безпосереднє застосування норм права Європейського Союзу в національних судах, а національні суди своєю чергою мають захищати, впроваджувати та підтверджувати права, які надаються нормами права Європейського Союзу [1, с. 25].

Що стосується національного права то, як система правових норм, що регулюють суспільні відносини в межах конкретної держави, в умовах європейської інтеграції набуває нового функціонального значення. Воно (національне право) вже не може розглядатися як замкнена система норм, оскільки вступає у взаємодію з наднаціональним правом Європейського Союзу, що має пріоритет у випадках колізій. Європейська інтеграція вимагає від держав адаптації своїх правових систем до стандартів ЄС, насамперед через гармонізацію законодавства. У зазначеному контексті питання гармонізації є ключовими у забезпеченні ефективного функціонування внутрішнього ринку, дотримання принципу правової визначеності, а також у формуванні єдиних стандартів захисту прав людини, охорони навколишнього середовища, безпеки, конкуренції тощо. Водночас гармонізація законодавства не означає уніфікації: вона передбачає складну систему узгодження норм при збереженні правової ідентичності кожної держави.

Для логічної побудови дослідження слід розкрити саме поняття «гармонізація», під яким в сучасних наукових джерелах розглядається як: – «процес взаємоузгодження державами – учасницями або міжнародними організаціями поглядів на мету та пріоритети правового розвитку, дій, спрямованих на створення єдиного правового поля, шляхом наближення законодавства суб'єктів гармонізації; – як метод правоперетворення на основі правил поведінки, які формуються з метою наближення національних правових систем, без досягнення повної одноманітності у сприйнятті та оформленні державами таких модельних правил; – як адаптація існуючих у світі тенденцій правового регулювання до соціокультурного середовища, що склалось у країні, зміна норм права з урахуванням внутрішньодержавних потреб» [5, с. 11].

Як слушно зауважує М. Краснова, вплив європейських норм на національне законодавство може мати значний ефект на правову систему країни. Європейські норми передбачають створення єдиного правового простору та забезпечення гармонізації правил між країнами-членами Європейського Союзу. На національне законодавство європейські норми впливають такими способами як [6, с. 33–34]:

- Прямий ефект: Європейські норми можуть мати прямий ефект на національне законодавство, що означає, що вони стають безпосередньою частиною внутрішнього права країни-члена і мають пріоритет перед національними законами.

- Транспонування: Країни-члени зобов'язані транспонувати європейські директиви в своє національне законодавство. Це означає, що вони повинні прийняти внутрішні закони або інші правові акти, що відповідають вимогам європейських директив. Таким чином, європейські норми стають частиною національного права через процес транспонування.

- Інтерпретація та застосування: Національні суди і органи влади мають обов'язок інтерпретувати та застосовувати національне законодавство відповідно до принципів та цілей, встановлених європейськими нормами. Це означає, що на національне законодавство може впливати інтерпретація європейських норм.

- Взаємодія та координація: Країни-члени співпрацюють та координують свою правотворчу діяльність для забезпечення відповідності національного законодавства європейським нормам. Це може включати обмін інформацією, обговорення спільних питань та врахування європейських принципів та стандартів при прийнятті національних законів.

- Постійне розвиток: Європейське право постійно розвивається та оновлюється через процес юридичного тлумачення та розробки нових норм. Це означає, що національне законодавство повинно адаптуватись до змін та новацій в європейському праві [7, с. 189–190].

Роль європейського права у гармонізації полягає і в створенні єдиного правового простору, де правила та принципи, що регулюють договірні відносини, є схожими або взаємно

визнаними між країнами-членами. Це сприяє забезпеченню юридичної впевненості, прогнозованості та захисту прав учасників договірних відносин [7, с. 189].

Що ж до особливостей гармонізації правової системи ЄС і національного права, то вони проявляються у кількох ключових аспектах, які стосуються як правової природи Європейського Союзу, так і специфіки національних систем держав-членів. Зокрема можна виокремити такі особливості:

1) наднаціональність права Європейського Союзу (право ЄС має пріоритет над національним правом у разі суперечностей, а рішення Суду Європейського Союзу мають пряму дію і є обов'язковими для національних судів);

2) принцип субсидіарності (гармонізація враховує рівень національної компетенції, зберігаючи баланс між спільною і національною правовою політикою);

3) інструменти гармонізації (директиви ЄС зобов'язують держави-члени досягти певного результату, але залишають їм свободу вибору форм і методів реалізації. Разом з тим регламенти діють безпосередньо однаково в усіх країнах, без необхідності трансформації);

4) адаптація національного законодавства (національні парламенти повинні імплементувати норми ЄС, що вимагає змін у національному законодавстві, що, у свою чергу, може призводити до перегляду усталених правових традицій або інституцій);

5) юридичний плюралізм (співіснування двох правових порядків вимагає узгодження принципів, норм і практик, тобто гармонізація не завжди означає уніфікацію – іноді мова йде про мінімальні стандарти або взаємне визнання);

6) роль національних судів (національні суди – ключові виконавці правових норм ЄС, що застосовують його безпосередньо у внутрішньому правопорядку, відтак вони також мають право звертатися до ЄС з преюдиціальними запитами).

Загалом європейські правові норми справляють значний вплив на національне законодавство, зокрема в соціальній та економічній сферах. Вони сприяють формуванню єдиної правової основи, створюють рівні умови для бізнесу і споживачів у державах-членах, забезпечують високий рівень правової визначеності та стабільності. Це, своєю чергою, стимулює притік іноземних інвестицій, розвиток торгівлі та економічне зростання. Разом із тим, вплив норм ЄС на національні правопорядки може створювати певні виклики для держав-членів, особливо якщо врахувати специфіку їхніх економічних умов і структури правової системи. У зв'язку з цим важливо досягти оптимального балансу між гармонізацією та збереженням національних особливостей і пріоритетів.

Можна виділити низку проблем та перспектив, що стосуються подальшої гармонізації національного права. Серед проблем слід виокремити: 1) колізії між нормами національного права і права ЄС; 2) недостатній рівень імплементації актів ЄС. Так, часто гармонізація зводиться лише до формального прийняття законодавчих змін без забезпечення їх реального втілення в судовій чи адміністративній практиці. Відсутність політичної волі, слабка інституційна спроможність або низький рівень правової культури гальмують ефективність процесу; 3) збереження правової ідентичності держав – деякі країни обережно ставляться до глибокої гармонізації через побоювання втратити суверенітет або знецінення конституційних принципів. Особливо це актуально для норм, які стосуються моралі, безпеки, сімейного та конституційного права; 4) технічна складність та динамічність *acquis communautaire* – обсяг і складність правового надбання ЄС постійно зростає. У таких умовах національні правопорядки стикаються з викликами вчасної та точної адаптації до змін законодавства ЄС, що потребує значних ресурсів і професійної експертизи.

Перспективами подальшої взаємодії між правовою системою ЄС та національною у контексті гармонізації можуть бути: 1) посилення інституційної співпраці з ЄС, а саме розвиток партнерських механізмів, експертної допомоги, технічної підтримки та навчальних програм дає змогу покращити якість гармонізації та наблизити національні системи до стандартів ЄС; 2) реформування національних правових систем у контексті членства – для країн-кандидатів, таких як Україна, гармонізація не лише інструмент інтеграції, а й каталізатор глибоких внутрішніх реформ, що покращують функціонування інституцій, судової

системи та верховенство права; 3) поглиблення діалогу між національними судами та Судом ЄС, зокрема активне використання механізмів попереднього запитання сприяє формуванню єдності правозастосування та забезпечує обмін юридичними позиціями між рівнями тощо.

Висновки. Дослідження аспектів гармонізації правової системи ЄС із національним правом є не лише науково обґрунтованим, а й практично значущим для зміцнення правопорядку, забезпечення правової інтеграції та розвитку сучасного європейського простору права. Попри низу викликів, саме гармонізація виступає ключовим інструментом правової інтеграції та правового наближення до стандартів ЄС. Її успішність залежить від гнучкого поєднання правових традицій держави, політичної волі та конструктивного партнерства з інституціями ЄС.

Виокремлюються такі особливості гармонізації правової системи ЄС і національного права як: 1) наднаціональність права ЄС; 2) принцип субсидіарності; 3) інструменти гармонізації; 4) адаптація національного законодавства; 5) юридичний плюралізм; 6) роль національних судів.

Список використаних джерел:

1. Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / за ред. М. Р. Аракеяна; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2019. 144 с.
2. Петров Р. А. Правова система Європейського Союзу: джерела та загальні принципи / Зелений і безпечний Європейський Союз : монографія / за ред. А. О. Бояра, В. Й. Лажніка; Міністерство освіти і науки України, Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. Розділ 2. С. 26–33.
3. Яковюк І.В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2014. 474 с.
4. Гармонізація правової системи України до права ЄС : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / Ю. Акіменко, Р. Харитонов ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 84 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27081>
5. Механізми гармонізації законодавства України з європейським та міжнародним правом: наук. доп. / Ю. С. Шемшученко (та ін.) ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. С. 11.
6. Краснова М.В. Договори в екологічному праві України: навч. посіб.; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: Алерта, 2017. 216 с.,
7. Коваленко І.А. Вплив європейського права на національне законодавство та необхідність гармонізації договірної права України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 78. Ч 1. 2023. С. 186–191. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/32-1.pdf>

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

